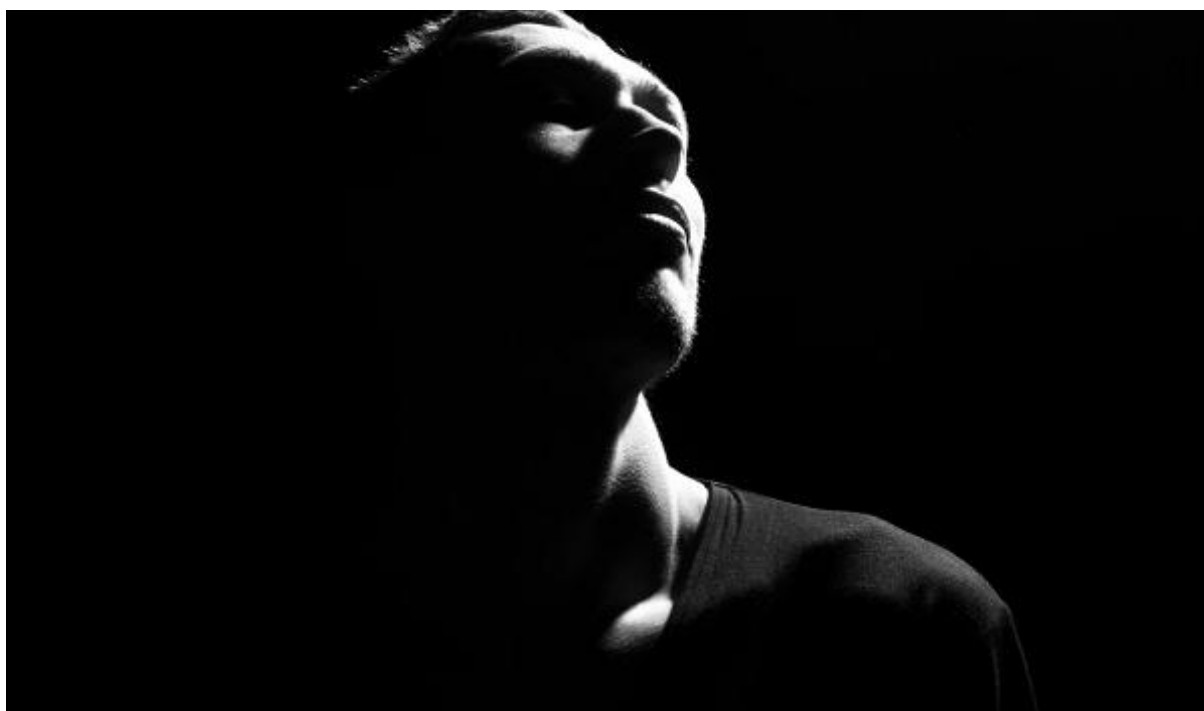

Folk flest kan begå onde handlinger

– Under gitte forhold kan vi mennesker begå de verst bestialske handlinger. Men vi kan også lære å bli gode. Sier professor Paul Leer-Salvesen.

Det er lettere å begå onde handlinger når den andre avpersonifiseres, eller gjøres til en fiende, en fremmed. Det er mennesker som begår onde handlinger. Ikke monstre eller demoner, sier Paul Leer-Salvesen. Illustrasjonsfoto: Shutterstock

Av: Eva Dønnestad

– Det er lettere å begå onde handlinger når den andre avpersonifiseres, eller gjøres til en fiende, en fremmed. Det er *mennesker* som begår onde handlinger. Ikke monstre eller demoner. Men der hvor vi fjerner voldsutøveren fra det menneskelige felleskapet, gjør han eller henne til diagnoser, etnisitet eller politisk ståsted, driver vi dårlig voldsforbyggende arbeid. Det er ikke snakk om vi som ikke utøver vold, og *de andre* som utøver vold. Det er vi *mennesker* som kan drives til å utøve vold.

Jeg tror ikke det finnes mennesker som er onde fra naturens side. Det er her vi også kan finne håpet. Mennesker kan lære seg å bli gode. På samme måte som vi kan drives til onde handlinger, kan vi lære å utføre gode handlinger, sier Paul Leer-Salvesen.

Sosialisert inn i ond praksis

Den kjente voldsforskeren understreker at svært mange er i stand til å bli sosialisert inn i ond praksis. Særlig hvis det er tillitsvekkende autoritære ledere som gjør det til norm i gruppen at alle skal gjøre som de får beskjed om.

Den tyske jøden og filosofen Hannah Arent klarte så vidt å flykte i tide før Krystallnatten, forfølgelsene og det totale yrkesforbudet for jødiske akademikere. Hun kom til USA og ble en anerkjent forfatter. Hun skrev blant annet boken om naziforbryteren Adolf Eichmann som ble arrestert i 1960 – tiltalt for medvirkning til drap på 1.2 millioner jøder. Arent reiste til Jerusalem for å dekke rettssaken. Hun forteller hvordan hun forventet å finne et ondt menneske i rettssalen, en monstrøs avviker med personlighetstrekk som kunne forklare de onde handlingene. Hun fant en grå, alminnelig og banal byråkrat som virket kjedelig. Og kanskje nettopp derfor også farlig. Han var annerledes enn ventet.

– Hannah Arendt og sosiologen Nils Christie var begge tidlig ute med andre forklaringer på voldens og det ondes problem, enn monsterteoriene. De skildrer systemer, strukturer og kulturer som kan få mennesker til å forlate den moralen de har vokst opp med. Derfor må vi lese disse tenkerne på nytt i dag, midt i krigen mot terror, understreker Leer-Salvesen.

Kraften i ulydighet

– Er det noe jeg har lært gjennom all min forskning rundt onde handlinger og vold, så er det hvor farlig lydigheten kan være. Jeg har også lært noe om hvor stor moralsk kraft det kan være i ulydigheten.

Noe av det verste som finnes, er en barneoppdragelse som har som mål å skape lydige barn. Barn som ikke tør å være kritiske eller mene noe annet enn foreldrene, vennene og andre autoriteter. Noe av det vi ser i terrorbevegelser og ideologiske drevne voldssamfunn, er at de alltid har autoritære ledere med menige fotsoldater som lydige gjør alt det lederen ber dem om.

I møte med frykt for radikalisme hos unge, må vi lære av historien: – Vi må ikke lage fiendebilder av menneskene som tar feil valg. Det er folk flest som gjør onde handlinger. Den gang. Og nå. Ofte er det mennesker som av ulike årsaker kan kjenne seg utenfor, som søker tilhørighet – og finner den der den tilbys, ofte av miljøer med sterke ledere. Botemiddelet er å få unge til å tenke selv. Og arbeide for inkludering og tilhørighet, sier Leer-Salvesen.

Demoner og monstre

Professor og forfatter Leer-Salvesen vet det er en utbredt praksis å personifisere ondskap ved å lage demoner eller monstre.

– Det finnes mange religiøse og mytologiske måter å gjøre det på. Vi vil fordrive det onde fra det normale menneskelige fellesskap. Det er demone som begår onde handlinger, ikke menneskene. Disse måtene å forklare ondskap på, lever videre, fordi det til tider er lettere for oss å forholde oss til, enn at det er mennesker som i tillegg kan gjøre gode handlinger, som også begår de onde handlingene. Det finnes ikke onde mennesker. Understreker Paul Leer-Salvesen.

Han vil ikke definere ondskap, men mener den må leses fra offersiden, fra den som rammes. – Det er et fullstendig feilspor å lese handlinger ut fra gjerningspersonens intensjoner, sier han, - vi må ta det på alvor når et menneske sier: Jeg er krenket.

Paul Leer Salvesen

Diagnoseapparatet kan misbrukes

– Jeg har stor respekt for psykiatrien. Den har kunnskap som kan være voldsforbyggende, men språket i diagnoseapparat kan misbrukes. Hele området med personlighetsforstyrrelser kan misbrukes ved å si: Det er ikke normale mennesker som skader, krenker og dreper. Det er psykopatene, de gale. "Han er gal", sier vi, og håper ingen vi kjenner kan være såå gale at de

begår så onde handlinger. Det onde er mye mer skremmende enn som så. Volden, det å skade andre, er noe mennesker gjør.

Vi kan ikke plassere ondskap i kategorier mennesker.

Paul Leer-Salvesen forteller: Første gang jeg lærte noe om dette, var da jeg fulgte og intervjuet drapsdømte over tre år. I løssalgsavisene ble flere av disse mennene beskrevet som monstre, som gale. Men de mennene jeg møtte kunne være både hyggelige, kunnskapsrike med livene sine nokså intakt. Allikevel hadde de gjort onde handlinger. Jeg fant ikke monstrene. Det gjør ikke volden mindre skremmende – tvert i mot, det gjør det farligere og mer alvorlig at det kan være ”vanlige mennesker” som deg og meg som utøver vold.

Torturistene var ikke psykopater

Sosiologen Nils Christie var veileder for Leer-Salvesen i et doktorarbeid om drap. (Leer-Salvesen 1991). Paul lærte mye om hvem som begår onde handlinger av hans arbeid. Bare 25 år gammel, i 1953 intervjuet Nils Christie 52 norske menn som hadde tjenestegjort i de tyske fangeleirene for serbere i Nord-Norge i 1942-43. 2547 mennesker ble internert i disse leirene. 363 nordmenn tjenestegjorde her. Dødeligheten var 70%, like høy som i konsentrasjonsleirene i Tyskland og Polen. Mange av de norske ble i løpet av kort tid effektive bødler og torturister. Ikke alle. Noen stakk fordi de ikke ville være med på det som skjedde. MEN, svært mange deltok i mishandlingen. 47 norske fangevoktere ble dømt for drap etter krigen.

– *Hva fant han ut i intervjuene med fangevokterne?*

– De som torturerte var ikke psykopater og sadister. Christie skrev: ”De var...som oss.” Siden utdypet han dette perspektivet i artikkelsamlingen Som folk flest. Volden kunne ikke forklares ut fra at de var spesielt sadistiske, nei, de var vanlige arbeidssøkende unge menn som ikke hadde en fortid med voldelig atferd. Nyankommen til leirene ble sosialisert inn i menneskesynet og tilhørende etikk som rådet i leirene. Man så på ”de andre” som mindreverdige, mindre verdige, mindre menneskelige vesener som man lettere kunne møte med vold. Det finnes krefter i institusjoner som kan få svært mange til å begå handlinger de ikke kunne forestille seg før de kom dit.

Det onde hørte med ett ikke hjemme ET ANNET STED, men hos oss. Under gitte forhold kan vi begå de verste handlinger. Vi mennesker.

Fortellingen om krigen er ofte: Ondskap begås av tyskere – med gal mann

på toppen. Denne måten å forklare det ondes problem på, er ikke bare utilfredsstillende, men feilaktig og farlig, understreker Leer-Salvesen.

Modig, ikke lydige

- *Hvordan kan et menneske klare å stå i mot onde krefter?*
- Moderne voldsforskning har funnet ut noe om dette. Det er mennesker som ikke er opplært til å være lydige, men som har levd i et miljø som kultiverer samvittigheten. Samuel Oliner har forsket på hva som kjennetegnet dem som med fare for eget liv, skjulte jøder under krigen. Det finnes ingen formel, men det var noe som kjennetegnet dem: De var unge. De var IKKE opplært til å være lydige. De hadde foreldre som brydde seg om andre. Som hadde deltatt i hjelpeaksjoner. De hadde vokst opp med verdibudskapet om at alle mennesker er like verdifulle. Barnas utvikling av empati og omsorg for de som hadde det vondt, var blitt kombinert med et forhold til hva som var rett og galt. Det var ikke vi og de andre, men menneskene var likeverdige. **De hadde fått kultivert samvittigheten, men var modige, ikke lydige.**

Lære å bli god

- Aristoteles var en av de første som skrev om pedagogikken i dette: Mennesket kan lære å bli god. På samme måte som en kunstner kan imitere sin mester i et læringsfellesskap, kan man bli god i moralsk forstand om man har gode forbilder i miljøer som dyrker andre verdier enn lydigheten. Lydigheten er blind, men lojaliteten går i flere retninger til de andre til leder, til tro, til livsverden. Vi trenger verdiforankring som gjør at vi tar gode etiske valg. Det er mulig for alle å bli gode. Det finnes ikke håpløse mennesker, men det er noen som trenger mange til å jobbe for seg – og som må jobbe mye med seg selv. Men vi kan trene på å vise godhet. Empati kan læres, viser moderne empatiforskning, sier Leer-Salvesen.